

EXPOSICIÓ: ELS VIATGES D'ULTRAMAR

☞ El mar o *en marc* com en diuen els begurencs, va ser en el passat, quan encara no disposàvem d'autopistes, cotxes o avions, una via de comunicació important. Els grans viatges i l'intercanvi de mercaderies entre regions es feien per mar.

Al segle XIX, els americanos de Begur es van aventurar cap a Cuba i feren la travessa de l'Atlàntic a la recerca de fortuna, de la mateixa manera que segles abans ho havien fet els seus avantpassats, cap a costes africanes, a la recerca del preuat corall vermell, navegant a vela, impulsats per la força del vent.

L'exposició «El viatge d'ultramar» us apropa a l'època en què els americans de Begur van emprendre l'aventura americana. Els acompanyarem en el seu viatge per veure com era la vida a bord. Farem alguna parada pel camí per conèixer el comerç marítim, la navegació a vela, l'activitat als ports i les drassanes o les rutes comercials de l'època. Tota una aventura que ens portarà fins al desitjat retorn a casa, el retorn a Begur. ☞

BEGUR & CUBA

(TELA 1)

Els indians, coneguts popularment com a indianos o americanos van ser aquells que, fa dos-cents anys, van embarcar-se cap a Amèrica a buscar-se la vida. El comerç marítim i les oportunitats de negoci que ofería el continent van fer possible el fenomen migratori. De tots els que van marxar, només van ser uns pocs els que van retornar enriquits a Catalunya i que van contribuir al progrés econòmic del país. El testimoni més viu d'aquelles relacions històriques és el vincle que encara s'estableix i manté entre els familiars d'un i altre cantó de l'Atlàntic.

La vinya i la producció de vi era una de les activitats econòmiques locals.

Aquesta imatge de la platja de Vilanova i la Geltrú ens mostra el moviment de botes, carregades de vins i licors catalans, destinades al comerç exterior.

Cuba i Puerto Rico van ser les principals destinacions de la gent de Begur, a causa de l'emigració en xarxa.

El meu avi se'n va anar a Cuba, a bordo del Català... El vaixell al qual fa referència la coneguda havanera era el Montserrat.

La dinàmica habitual quan arribaven a Cuba era treballar en una "botiga", per algun familiar o amic. A Cuba, s'anomena "el catalán de la esquina" a les botigues de queviures.

Els ingenis sucres (fàbriques sucres) van ser un dels negocis als quals es van dedicar alguns americans. La indústria sucra representa actualment a Cuba, aproximadament el 50% de les terres cultivades.

Els catalans van crear nombroses marques comercials. Es dedicaven a la producció i a la comercialització de teixits (cotó), ron, tabac, sucre, cafè.

Els americans van representar una nova classe social.

La pràctica de l'esclavatge es remunta a l'imperi romà i va ser molt actiu en l'època de les colònies. No se sap del cert, però es calcula que van ser més de 10 milions, els esclaus que van arribar a Amèrica.

Es cultivava, manufacturava i comercialitzava cafè. Els populars cigalons tenen el seu origen en aquella època.

L'enyorança i la idealització del poble d'origen era habitual entre els emigrants.

A la imatge els americans Bacardí i Carbonell.

La pesca, el corall, la vinya o la indústria del suro eren algunes de les activitats econòmiques locals.

Facundo Bacardí Massó, originari de Sitges, va ser el fundador de la important marca de ron Bacardí.

En Pere Coll i Rigau, en "Perico", era un americà originari de Torroella de Montgrí. Va fundar fàbriques de tabac i llumins a Cuba i va invertir en diversos negocis. En el seu retorn va promoure la reintroducció del cultiu de l'arròs a Pals.

Part del capital aconseguit a Amèrica, en alguns casos, s'invertia al poble d'origen. En forma de cases, millora de les infraestructures i sovint en obres de beneficència.

EL VIATGE D'ANADA I TORNADA (TELA 2)

Aquest viatge d'ultramar dels americans de Begur és un dels viatges possibles que els catalans feien entre Catalunya i Amèrica al segle XIX, com a passatgers, amb l'objectiu d'instal·lar-se a Cuba. Però hi havia altres destinacions i motius diversos que van portar els catalans a viatjar.

Per l'americà, l'aventura d'ultramar començava en el seu poble amb el comiat de familiars i amics abans de partir cap al port. El paisatge de Begur l'acompanyaria en el seu viatge com a punt d'orientació per al retorn.

Les vinyes, els camps d'oliveres, els boscos d'alzina surera... i, en darrer terme, Aiguablava, l'última cala de Begur per la qual passaven quan posaven el rumb cap a Barcelona per mar.

Anaven en barca fins al port, acompanyats dels seus familiars. Allà s'embarcaven per iniciar la travessa de l'Atlàntic a vela, que s'allargava més d'un mes.

Podien viatjar sols, amb amics o amb algun parent. L'important era tenir un contacte que els facilités allotjament i ocupació tan bon punt trepitgessin terres americanes.

Una de les rutes seguides era Barcelona - Montevideo - Buenos Aires, amb escala a l'Havana, Cienfuegos, Santiago de Cuba, Nova Orleans, Charleston i Brunswick.

Després de setmanes sense trepitjar terra ferma, la vista de la fortalesa del Morro i el port de l'Havana anunciaven als viatgers l'arribada a la destinació.

Habitualment començaven a treballar en comerços o indústries d'altres catalans. La fita següent era simple: estalviar i fer fortuna. Però no sempre ho aconseguien; només ho feren aquells que van treballar dur i van aprofitar les oportunitats que la dinàmica econòmica de l'illa els brindava.

L'Havana tenia una rica oferta cultural i de lleure. Anar al ball, al teatre, passejar, fer tertúlia, llegir les publicacions catalanes que arribaven a l'illa... eren petites recompenses que trencaven amb la rutina del treball.

L'emigrant sempre tenia al cap la idea del retorn. Diuen dels begurencs que s'estaven a Amèrica que els dies d'enyorança fins i tot podien sentir el repic de les campanes de l'ermita de Sant Ramon.

Els americans, si havien estat afortunats en la seva aventura, podien fer diversos viatges d'anada i tornada, sols o en família, abans no decidien tornar a casa definitivament.

La planificació del retWorn començava en deixar el patrimoni i els negocis americans en bones mans. Els americans atorgaven poders a algú de confiança perquè administrés els seus béns i els fes arribar periòdicament els diners generats.

La compra del bitllet de tornada, que aquest cop farien en un vaixell de vapor, fixava la data de la partença. Unes setmanes després, l'arribada al port de Barcelona. I, finalment, visitarien Begur, el lloc d'origen i de retorn del viatge d'ultramar.

EL COMERÇ MARÍTIM (TELA 3)

El comerç marítim va ser una de les causes de l'augment del flux migratori cap a Amèrica.

A partir de 1778, es podia emprendre el viatge cap a Amèrica des de Barcelona, els Alfacs i Tarragona i triar com a punt de partida o escala qualsevol dels ports habituals. Gràcies al reglament i els aranzels pel lliure comerç, es va acabar el monopoli de Cadis i Sevilla.

L'intercanvi de mercaderies entre un i l'altre costat de l'Atlàntic va prendre embranzida. Les companyies comercials gestionaven la compra i la venda de productes i les navilieres (flotes de vaixells mercants) s'encarregaven del transport d'aquests.

De Catalunya sortia l'excedent de producte local: vins i aiguardents, ceràmica, puntes de coixí, corall, salaons, teixits de cotó (indianes), oli o paper blanc. D'Amèrica es portaven productes com el sucre, el tabac, el cotó, el cafè o l'apreciada fusta de caoba.

Així doncs, hi havia diverses maneres de fer el viatge d'ultramar. Per exemple, com a representant d'una companyia comercial o com a part de la tripulació d'una naviliera (com a capità —la màxima autoritat a bord—, pilot, timoner, mariner, mosso o grumet).

Set joves de Begur van estar matriculats a principis del 1800 a l'Escola Nàutica d'Arenys de Mar, on es formaven els futurs pilots dels grans velers. Eren bons navegants, gent de mar que durant segles havia fet front a temporals, pirates i corsaris en el comerç per la Mediterrània.

LES DRASSANES I ELS PORTS (TELA 4)

El comerç marítim va fer pujar la demanda de vaixells destinats al transport, tant de productes com de passatgers. A finals del segle XVIII es va viure la renaixença de les drassanes catalanes.

L'activitat econòmica de les poblacions costaneres es concentrava a les platges i girava entorn dels ports i les drassanes. Les duanes controlaven el tràfic de mercaderies i els gremis d'oficis artesans donaven servei a les necessitats que es generaven.

Tota aquesta activitat convivia amb la pesca local tradicional.

Les platges de Sant Feliu de Guíxols, Blanes o Lloret de Mar, entre d'altres, eren el lloc ideal per a la construcció d'embarcacions de diferents tipus i tonatges. L'encarregat de la creació i el manteniment d'aquestes a alta mar era el mestre d'aixa. Els vaixells catalans es feien de fusta de pi o de roure, que provenia de les Gavarres, el Montseny o les Guílleries.

A partir de la segona meitat del segle XIX, els vaixells de vapor aniran substituint les tradicionals embarcacions de vela.

LA SOCIETAT DE L'ÈPOCA (TELA 5)

La població de Begur al s.xix era de 2.000 habitants. Hi ha documentats més de 500 begurencs que van marxar cap a Amèrica a fer fortuna, en diferents viatges d'anada i tornada. D'aquests, gairebé el 90% van triar Cuba com a destinació.

La societat de l'època va estar marcada per les relacions entre Catalunya i Cuba. Hi havia poques famílies al poble que no tinguessin un pare, germà, tiet, cosí o veí a Amèrica.

Família Caner

Fermí Vilallonga Carreras, fotografia feta a l'Havana cap a l'any 1880.

El fenomen migratori dels indians era protagonitzat principalment per homes.

Pere Ballescà. El barret jipijapa (o panamà) que porta era molt popular entre els americans.

Soldat a Cuba, germà de Dolors Caner. El servei militar era una de les causes de la partida cap a Cuba.

Joaquim Caner Vilallonga. Fotografia realitzada a Epernay (França), on alguns beguencs es dedicaven a la indústria i comerç del suro.

Francesc Mascort i Maria Marquès amb el seu fill Elio. Fotografia d'estudi feta a Cuba.

Fermí Vilallonga i el seu germà Salvador. En Fermí va morir a començaments dels anys setanta a l'Havana. El somni del retorn no sempre tenia èxit.

Els vestits negres d'aquestes germanes són símbol de dol, possiblement per la pèrdua d'algun familiar.

Matrimoni Caner. Un dels passos del retorn de l'americano era trobar una dona i formar família.

Els vestits negres d'aquestes germanes són símbol de dol, possiblement per la pèrdua d'algun familiar.

Americanos.

MAPA DE RUTES I DESTINACIONS (TELA 6)

TRES RUTES COMERCIALS QUE SE SEGUIEN A PARTIR DE 1832 AL VOLTANT DE LES ANTILLES

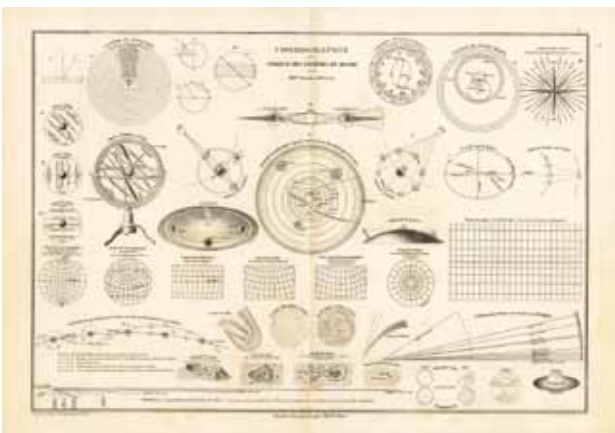
- Carrera del «tasajo». El «tasajo» era carn seca que s'utilitzava per a l'abastiment dels treballadors dels ingenis, principalment esclaus.

Per exemple: de Catalunya sortia el vaixell carregat de ceràmica de Breda, rajoles i oli de l'Empordà cap a Buenos Aires o Montevideo. Allà en venien la càrrega i compraven el «tasajo», que després distribuïen a Cuba.

- La ruta que portava directament a Cuba la producció agrària o industrial catalana, a canvi de productes de plantació.

Per exemple: sortida de Barcelona amb una càrrega de vi i aiguardent. Arribada al port de l'Havana. Es venia la mercaderia i es comprava sucre i tabac. Es partia cap a altres ports americans per a completar la càrrega amb cacau, cafè i cuirs del Rio de la Plata. Finalment, es tornava a Catalunya amb la càrrega de productes d'ultramar.

- La ruta que portava als ports brasilers i nord-americans per a obtenir cotó en floca. El cotó es portava als dipòsits de Cuba i Puerto Rico per a, finalment, abastir les fàbriques tèxtils catalanes.

COSMOGRAFIA. ARRIBAR A BON PORT

A l'època en què es feia el viatge d'ultramar no existien els sistemes de navegació actuals (GPS) i la cartografia no era del tot fiable. S'orientaven per la posició dels astres. A partir del

segle XIX, amb el descobriment de la longitud, va ser possible fixar la posició exacta dels vaixells en alta mar.

DESTINACIONS DELS BEGURENCS A CUBA

Matanzas, Santiago de las Vegas, l'Havana, Guanajay, Quivicán, Cárdenas, Santiago de Cuba, Sagua la Grande, Consolación del Sur, La Teja, Cienfuegos, Pinar del Río, Guanabacoa, Sancti Spíritus, Vereda Nueva, Cayajavos, Trinidad, Lorquin, Alto Songo, Palma Sola, Bejucal, Santa Clara.

ALGUNES DESTINACIONS DELS CATALANS A AMÈRICA

Hi ha presència de catalans a Cuba, Puerto Rico, l'Argentina, Xile, Guatemala, Brasil, Mèxic, Uruguai, Colòmbia o els EUA, entre altres llocs.

LA VIDA A BORD

Les condicions de vida a bord d'un gran veler eren molt dures. Els viatges eren llargs i depenien de les condicions meteorològiques. A més de les incomoditats, l'alimentació era més aviat deficient, i hi havia el perill de les tempestes, les malalties, els pirates i corsaris o els naufragis.

Els passatgers s'havien d'acomodar a vaixells pensats per

a transportar-hi mercaderies, no persones. Convivien amb les bótes de vi, les tines, els baguls o mundus, els sacs i els paquets que contenien la càrrega. Tot i això, el tracte era ben familiar; els passatgers de primera viatjaven a popa, on convivien amb els oficials, i els passatgers de tercera viatjaven a proa i feien vida amb la tripulació.

El viatge era costós i el sou de la tripulació no sempre compensava la feina a bord, així que era habitual el contraban a petita escala.

També era habitual que els mariners construïssin exvots, que eren objectes que servien per a donar gràcies a un sant, si havien tingut sort en la travessia i havien arribat sans i estalvis a port. Un cop havien desembarcat, portaven l'ofrena a l'ermita del poble.

Els tripulants del vaixell portaven les seves pertinences dins caixes de fusta, tancades amb pany i clau, que també feien servir de seient. Al llarg de la travessa acostumava a haver-hi moments de calma que la tripulació aprofitava, en alguns casos, per a pintar i decorar les caixes. Avui, aquests populars mobles de viatge, són coneguts com a caixes de mariner. A finals del segle XIX s'aniran popularitzant les maletes de viatge.

CRÈDITS

Volem manifestar un agraïment especial a les persones que han cedit amablement els elements i objectes que integren aquesta exposició.

Producció: Ajuntament de Begur

Guió i coordinació: Eva Casals. A partir dels textos: «Els Indians», de Rosa Gil (Quaderns de la Revista de Girona); La marina catalana del vuit-cents, d'Emerencià Roig (Editorial Barcino) i L'edat d'or dels grans velers, de Xavier Moret (Museu Marítim de Barcelona).

Disseny: Publitesa Comunicació

Les imatges de l'exposició provenen de l'AIAB (Fons Arruga-Forgas; les imatges de l'autor V. Fargnoli, de la col·lecció «Batlle Xicars i Montserrat Dardet») i l'AIAP (Fons família Bassa Rocas, Fons Jaume Ferrer i Massanet i col·lecció «Antoni Bofill i Colls»). Fotògraf: Maties Carreras.

Fe d'errates: Les imatges que s'han identificat com a pertanyents a la família Caner són de la família Pi Prats.
